

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

e-ISSN: 2147-6152

Yıl 10, Sayı 25, Ocak 2021

Makale Adı /Article Name

Dil Dizgesinde Ettirgenlik Sorunu:
Rus Dili Örneği

The Problem of Causation in the
Language System: the Case of
Russian Language

Yazar

Olena KOZAN

Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Rektörlük, olena.kozan@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-7956-4567

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 26.05.2020

Kabul Tarihi: 30.11.2020

Yayın Tarihi: 29.01.2021

Sayfa Aralığı: 313-332

Kaynak Gösterme

Kozan, Olena (2021). "Dil Dizgesinde Ettirgenlik Sorunu: Rus Dili Örneği", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 25, s. 313-332.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Ettirgen teriminin fiile yönelik kullanımı XX. yüzyılın başında Hint-Avrupa dil ailesini ve özellikle Slav dillerini araştıran Fransız dilbilimci A. Meillet'in çalışmalarında bulunmasına rağmen ettirgenlik kavramının dilbilim çerçevesinde incelemeleri 1960'lı yıllarda başlamıştır. Sovyet dilbiliminde dilbilimsel tipoloji çerçevesinde ettirgenlik kavramına ve tipolojisine yönelik geliştirilen yaklaşım B. Comrie'nin çalışmalarında tanıtılmış ve ettirgen yapıların tipoloji araştırmalarında bir model olarak kabul edilmiştir. Çağdaş Rus dilinde ettirgenlik kategorisi birçok çalışmada ele alınmasına rağmen günümüz dilbilim ve Rus dili araştırmalarında da tartışmalı bir konudur. Bu çalışmada ettirgenlik kavramına yönelik geliştirilen yaklaşımlar çerçevesinde ettirgenliğin Rus dilindeki yapılandırılması ele alınmıştır. Çalışmada çağdaş Rus diline özgü olan *morfoleksikal yapı* kavramı ileri sürülmüş ve örneklerle açıklanmıştır. Çağdaş Rus dilindeki ettirgen yapıların sınıflandırılması ve çözümlenmesi için eş zamanlı betimlemenin yanı sıra art zamanlı bir yaklaşımın uygulanmasının gerektiği öne sürülmüştür. Ettirgenlik araştırmalarının farklı dillerde gerçeklikle ilgili bilgilerin dil dizgesinde kodlama modellerinin incelenmesi açısından önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusça, Ettirgenlik, Dilbilim, Tipoloji

ABSTRACT

In spite of the fact that the term *causative* ("causatif" in French) can be found in the works of the French linguist A. Meillet, who was studying Indo-European language family and especially Slavic languages at the beginning of the 20th century, the research of the notion "causative" in the framework of linguistics started in 1960's. The approach to the causative and its typology developed within the Soviet linguistics in the framework of linguistic typology was introduced in the works of B. Comrie and adopted as a model in the causative typology research. This study deals with the causative constructions in Russian language in the framework of the approaches developed to the problem of the causative. The notion of *morpholexical causative* specific to the modern Russian language was introduced and illustrated by the examples. The necessity of applying diachronic approach to the classification of the causative constructions along with the synchronic analysis is underlined. The importance of the causative constructions studies in relation with research of the coding models of the data about the external reality in the language system is emphasized.

Keywords: Russian, Causation, Linguistics, Typology

Giriş

Neden-sonuç ilişkileri gerçekliğin insanlar tarafından sınıflandırılmasında ve algılanmasında son derece önemli bir kavramdır. Bu kavram felsefe, mantık gibi bilimler çerçevesinde öne sürülmüş ve tarih boyunca insan ve gerçeklik arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmaların ana konusu olmuştur. Neden-sonuç ilişkilerinin dilbilim çerçevesinde ele alınması XX. yüzyılda eş zamanlı dilbilimin gelişmesiyle birlikte mümkün olmuştur. Neden-sonuç ilişkilerinin dil dizgesinde biçimlendirilmesinin araştırılması için “ettirgenlik” kavramı ileri sürülmüştür. Dilbilimsel tipoloji araştırmaları ettirgenliğin farklı dillerde farklı yapılarla ve dilsel birimlerle biçimlendirilebildiğini ortaya koymuştur. Ancak konu ile ilgili çok sayıdaki çalışmalara rağmen araştırmacılar arasında ettirgenlik kategorisinin gerek tanımı gerekse tipolojisi konusunda ortak bir görüşün olmadığı görülebilir. Özellikle son yıllarda ettirgenliğin, biçimbilgisi ve sözdizimi alanlarıyla sınırlandırılmaması ve anlambilim çerçevesinde ele alınması gerektiğine dair fikirler öne sürülmektedir. Çağdaş Rus dilinde ettirgenlik kategorisi birçok çalışmada ele alınmasına rağmen günümüz dilbilim ve Rus dili araştırmalarında da tartışmalı bir konudur. Genelde ettirgenlik kategorisinin Rus dili dizgesinde leksikal ya da analitik yapılarla biçimlendirildiği kabul edilmektedir. Ancak anlamsal bir kategori olarak ettirgenlik, çağdaş Rus dilinde neden-sonuç ilişkisinin kodlanmasını farklı biçimlerle gerçekleştirebilmektedir. Bu biçimlerin yapısal ve anlamsal özelliklerinin tespit edilmesi ve betimlenmesi, Rus dilindeki ettirgenlik kategorisinin boyutlarının belirlenmesi açısından son derece önemlidir.

1. Ettirgenlik kavramı

1.1. Ettirgenlik terimi

Ettirgenlik kavramının dilbilim araştırmalarında öne çıkması, tipoloji çalışmalarının sonucunda şekillenmeye başlayan karşıtsal dilbilimin¹ gelişmesiyle

¹ Türk dilbiliminde “karşıtsal dilbilim” ya da “ayrımsal dilbilim” biçiminde terimler kullanılmaktadır (Vardar, 2002). Bu terimin İngilizce karşılığı “contrastive linguistics” olarak açıklansa da (Vardar, 2002) işlevsel karşılığı “cross-linguistic study” biçiminde olacaktır. Ayrıca B. Comrie’nin (Comrie, Language Universals and Linguistic Typology, 1989) “Language Universals and Linguistic Typology” kitabında “cross-linguistic” kavramı kullanılırken Türkçe çevirisinde “(dillerin) karşılaştırmalı olarak (incelemesi)” kavramı öne sürülmüştür (Comrie, Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi, 2005). Ancak burada dil

birlikte mümkün olmuştur. Ettirgenliğin araştırılması, biçimbilgisi-anlambilim-sözdizimi arasındaki etkileşimin incelenmesini öngördüğü için üretici-dönüşümsel dilbilgisinin çerçevesinde gelişen üretici anlambilim açısından da son derece önemliydi (Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology*, 1989). Ettirgenlik (İngilizce: *causative* (Vardar, 2002)) teriminin kullanımı ve ettirgenliğin incelenmesi başta B. Comrie olmak üzere Shibatani (Shibatani, 1976), Talmy (Talmy, 1976) gibi araştırmacıların çalışmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak ettirgenlik teriminin kullanımı (Fransızca *causatif*) ve fiil yapısındaki anlamsal bir unsur olarak ele alınması, karşılaştırmalı dilbilim çerçevesinde Hint-Avrupa dilleri ve Slav dil ailesi üzerinde çalışan Fransız dilbilimci A. Meillet'in araştırmalarında bulunabilir. Ayrıca 1903 yılında Fransızca yayımlanan ve 1911 yılında Rusçaya çevrilen “*Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*” (Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı İncelemesine Giriş) başlıklı kitabında ettirgenlik kavramının Hint-Avrupa dillerindeki² fiil biçimlerinin betimlenmesinde kullanıldığı görülebilir (Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, 1938). Sovyet dilbiliminde ettirgenlik kavramı 1969 yılında yayımlanan “*Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив*” (Ettirgen Yapıların Tipolojisi. Morfolojik Ettirgen) adlı çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kitapta farklı dil ailelerine mensup dillerdeki ettirgen yapılar betimlenmiş ve çözümlenmiştir (Holodoviç A. , 1969). Ayrıca bu kitap gerek Batı'daki gerekse Rusya'daki ettirgenliğin araştırılması için temel kitap niteliğini kazanmıştır. B. Comrie'nin “*Language Universals and Linguistic Typology*” (Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi) çalışmasında ettirgen yapıların sınıflandırılmasının ve farklı dillerden örneklerin, Holodoviç'in editörlüğündeki

ailelerini saptamayı amaçlayan “karşılaştırmalı dilbilim” (İngilizcesi: *comparative linguistics*) (Vardar, 2002) söz konusu değildir. Bu bağlamda farklı dil ailelerine ait diller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit eden, betimleyen ve çözümleneyen uygulamalı dilbilim alanı olan karşıtsal dilbilimden söz etmek daha doğru olacaktır. Karşıtsal (ayrımsal) dilbilim teriminin Rusça karşılığı “контрастивная лингвистика”.

² Türkiye'de Türk dili araştırmalarında “ettirgenlik” terimini ilk kullananlardan biri türkolog Ahmet Cevat Emre'dir. Ayrıca 1931 yılında yayımlanan “*Gramer Metodu*” başlıklı kitabında çatı olarak ele alınan ettirgenlik, “eylemi icra ettirmek yahut eylemin yapılmasına sebep ve vasıta olmak” olarak tanımlanmıştır (Emre, 1931). Daha önce yazılmış Türk dili ile ilgili dilbilgisi çalışmalarında Türkçedeki ettirgen fiillerin “geçişli” fiiller olarak ele alındığı ve sözcük yapımı açısından betimlendiği görülebilir (örneğin 1885 yılında çıkan “*Kavâid-i Lisân-ı Türk-i*” dilbilgisi kitabında olduğu gibi (Uşaklıgil, 1999).

kitaptan alındığı belirtilmiştir (Comrie, Language Universals and Linguistic Typology, 1989).

1.2. Tanımlar

Rusya’da dilbilimsel tipoloji çalışmalarının ivme kazanması ile birlikte dilbilim sözlüklerinde ettirgenlik kavramının tanımına yer verilmiştir. Ayrıca 1966 yılında yayımlanan O. Ahmanova’nın “Словарь лингвистических терминов” (Dilbilim Terimleri Sözlüğü) sözlüğünde (Ahmanova, 1966) ettirgenlik kavramının, Rus dilinde hem Latince kökenli “каузативный” hem Slavca kökenli “понудительный” olarak açıklandığı görülebilir. “Ettirgen” kavramı “eylem için sebep anlamında olan” olarak açıklanmakta ve “ettirgen görünüş”, “ettirgen fiil”, “ettirgen çatı”, “ettirgen anlam” gibi kullanımlar gösterilmektedir (Ahmanova, 1966). Sözlükte ettirgenlik ile ilgili genel açıklamanın yapılması ve Rus dili ile ilgili örneklerin bulunmaması, ettirgenlik kavramının dilbilimsel tipoloji çalışmalarında yoğun bir şekilde işlenirken Rus dili araştırmalarında ilgili dönemde henüz uygulanmadığını göstermektedir. Bu noktada Rus dili araştırmalarında “ettirgenlik” yerine “sebep-sonuç ilişkileri” kavramının³ kullanıldığını ve bu kavramın sözdizimi çerçevesinde ele alındığını söylemek gerekir. Rus dili araştırmalarında “ettirgenlik” kavramının anlamsal bir kategori olarak kullanılması ve eylem kategorisi ile ilişkilendirilmesi, Rusya’da 1970’li yıllardan itibaren S.Katsnelson, A. Bondarko, İ. Melçuk, Y. Apresyan ve diğer dilbilimcilerin çalışmalarıyla ivme kazanan işlevsel dilbilgisinin gelişmesi ile açıklanabilir⁴. Anlambilimi ve biçimbilgisi odaklı işlevsel yaklaşım çerçevesinde ettirgenlik, “kılıcı rolündeki eyleminin olaya dahil olması” olarak değerlendirilmektedir (Plungyan, 2003). Gerçeklikteki olay yapısının değişmesinin, eylemin dilsel boyutta kodlandığı fiil biçiminin dönüşümünü tetiklediği kabul edilmektedir. Bu yaklaşıma göre dil dizgesinde farklı birimlerle

³ Rusçada sözdizimsel betimlemeler çerçevesinde sebep-sonuç ilişkileri için “причинно-следственные отношения” teriminin yanı sıra Latince kökenli “каузальность” (nedensellik) terimi de kullanılmaktadır (Şvedova, 1980). Bu terimin, biçimbilgisi ve anlambilim çerçevesinde kullanılan “ettirgenlik” anlamındaki “каузатив”, “каузация” terimleri ile karıştırmamak gerekir.

⁴ Rus dilbiliminde “ettirgenlik” kavramının “çatı” kavramından ayrı bir şekilde ele alınması gerektiği öne sürülmektedir (Melçuk, 1998). Bu anlamda Rusya’daki ettirgenlik araştırmalarının yönü, Türk dilbilimindeki “ettirgen çatı” ile ilişkilendirilen (ayrıntılar için bkn. (Kerimoğlu, 2009), (Dursun, 2018) ve “çatı” kavramı üzerinden tanımlanan (Vardar, 2002) ettirgenlik araştırmalarından farklılık göstermektedir.

kendini biçimlendirebilen ettirgenliğin, anlamsal bir kategori olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Son yıllarda ettirgenlik araştırmalarının, özellikle iki dile yönelik karşıtsal çözümler çerçevesinde yoğunluk kazandığı görülebilir. Buna rağmen araştırmacılar, ettirgenlik ile ilgili ortak bir yaklaşımın henüz şekillenmediğini vurgulamaktadır (Daduyeva, 2011). Ayrıca tartışılmakta olan sorunlardan biri ettirgenlik kriterleridir. Başka bir deyişle olay ile ilgili eylemci-eylem-nesne arasındaki etkileşimi kodlayan fiillerin hangi kriterlere göre ettirgen sınıfına dahil edilmesi gerektiği sorgulanmaktadır (Paduçeva, 2001).

1.3. Sınıflandırma

Anlamsal olarak ele alınan ettirgenlik kavramının dil dizgesinde biçimlendirilmesi farklı yollarla gerçekleşmektedir. Dilbilimsel tipoloji çerçevesinde dünya dillerindeki ettirgenlik yapılarının sınıflandırılması, yukarıda adı geçen ve 1969 yılında yayımlanan kitaptaki V. Nedyalkov'un ve G. Silnitskiy'in ileri sürdüğü tipolojiye dayanmaktadır (Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy, 1969). Batı'daki ettirgenlik araştırmalarının temelinde de B. Comrie'nin yaygınlaştırdığı V. Nedyalkov'un ve G. Silnitskiy'in sınıflandırması bulunmaktadır (Comrie, Language Universals and Linguistic Typology, 1989). Türk dilbilimindeki Türk dili ile ilgili ettirgenlik araştırmalarında⁵ da B. Comrie'nin çalışmasına atıfta bulunularak V. Nedyalkov'un ve G. Silnitskiy'in sınıflandırmasının uygulandığı görülebilir (Kerimoğlu, 2009), (Erdem, Mevlüt; Cosun, Gökhan, 2013), (Dursun, 2018). V. Nedyalkov'un ve G. Silnitskiy'in ettirgen yapıların sınıflandırılması gerçeklik-dil ilişkileri açısından yapılmakta ve anlamdan biçime doğru olarak nitelenebilen onomasyolojik yaklaşımı dikkate almaktadır. Ettirgen yapı, en az iki olaydan oluşan ve birbirine sebep-sonuç ilişkisi ile bağlı olan yapı olarak düşünülmektedir (Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy, 1969). Ettirgen yapının anlamsal bileşenleri alambilim çerçevesinde belirlenen kategorilerle betimlenmektedir. Ayrıca ettirgen yapının anlamsal boyutu "kılıcı" ve "ettiren durum", "etkilenen" ve "ettirilen durum" bileşenlerinden oluşmaktadır. "Kılıcı" odaklı basit olay ve

⁵ Türk araştırmacılar Türk dilindeki ettirgenlik araştırmalarının bugüne kadar ağırlıklı olarak biçimbilgi çerçevesinde yapıldığına ve ettirgenliğin "çatı" kavramı açısından değerlendirildiğine işaret etmektedir. Son yıllarda ivme kazanan Türk dilindeki ettirgenlik yapılarının araştırmalarında ettirgenliğin anlamsal bir kategori olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Kerimoğlu, 2009), (Dursun, 2018).

“etkilenen” odaklı basit olay “katmanlı olay”ı oluşturmaktadır. Bu iki basit olayı bağlayan ettirgenlik ilişkisidir. Örnek olarak “*Твой поступок заставил его уйти*”⁶ (Yaptıkların onun gitmesine sebep oldu) cümlesinin kodladığı olayları çözümlersek “*твой поступок*” (senin yaptıkların/davranışın) öbeği birinci basit olayı kodlamakta, “*его уйти*” (sözcüğü sözcüğüne: onu gitmek (onun gitmesi)) öbeği ikinci basit olayı kodlamaktadır. Birinci basit olayda kılıcı “*ты*” (sen) birimi, ettiren durum ise “*поступок*” (yaptıkların/davranış) birimi ile kodlanmakta. Başka bir deyişle dil dizgesinde [iyelik zamiri+ isim-fiil⁷] yapısı ile kodlanan öbeğin anlamsal boyutunda [eylemci+eylem] yapısı bulunmaktadır: “*твой поступок*→ *ты поступил*” (senin yaptıkların/davranışın → sen yaptın/davrandın). İkinci olayda etkilenen “*его*” (sözcüğü sözcüğüne: onu (onun)), ettirilen durum “*уйти*” ((sözcüğü sözcüğüne: gitmek (gitmesi)). Bu iki basit olayı bağlayan unsur, dilsel boyutta “*заставил*” (sözlükselleşmiş bir birim, “sabit hale getirmek” imgesini aktaran **см-* kökü ile “tüm uzamı kaplamak” biçiminde nitelenebilen mekansal ilişkilerin yapılandırıldığı “*за-*” ön eki ile oluşmuştur; metaforik anlam “zorlamak, zorla yaptırmak”) fiil biçimi ile kodlanan ettirgenlik durumudur⁸. Ettirgen yapılaraya yönelik bu yaklaşım, ettirgenliğin dil dizgesinde farklı birimlerle biçimlendirilebildiği fikri ön plana çıkarmaktadır. Nedyalkov ve Silnitskiy, ettirgenliğin bağlaç, edat, isim (ve türevleri) ve fiil (ve türevleri) aracılığıyla yapılandırılabilmesine ancak fiil biriminin, ettirgen yapıların hem yapısal hem de anlamsal “merkez”i durumunda olduğu için bu kategorinin ayrıntılı bir şekilde betimlenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Fiil kategorisi ile yapılandırılabilen ettirgenlik morfolojik, leksikal ve analitik olarak ele alınmaktadır (Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy, 1969). Morfolojik ettirgenlik fiil biçimindeki biçimbirimler (ya da kombinasyonları) ile yapılandırılmaktadır. Araştırmacılara göre dünya dillerinde en çok yaygın olan

⁶ Örnek için (Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy, 1969).

⁷ Rusçada “поступок” birimi isim-fiil (filimsi) kategorisi ile ilişkilendirilmektedir.

⁸ Bu küçük örnek bile Türkçe-Rusça dillerinde ettirgenlik kategorisinin farklı birimlerle ve farklı yollarla dilsel boyutta yapılandırıldığını göstermektedir. Ettirgenlik kavramının öneminden yola çıkarak ettirgen yapıların karşıtsal dilbilim çerçevesinde uygulamalı dilbilim alanları olan yabancı dil eğitimi ve çeviribilim açısından ele alınması gerektiği vurgulanmalıdır. Maalesef günümüzde Türkçe-Rusça dillerine yönelik karşıtsal çözümlerlerin sonuçlarına dayanan ve bu iki dilin gerçekliği sınıflandırırken farklılıklarını betimleyen bir ders kitabı bulunmamaktadır.

türdür⁹ (Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy, 1969). Morfolojik ettirgenliğin örneği¹⁰ Türkiye Türkçesindeki “öl→öldür” yapılandırılmasıdır. Leksikal ettirgenlik morfolojik ettirgenliğin türü olarak değerlendirilebilir. Leksikal ettirgenlik türüne, kök biçimlerinin değişmesi (*değişmelikler*¹¹) ile dile getirilen ettirgenlik, *birleşmelikler*¹² ile yapılandırılan ettirgenlik ve *ters ettirgenlik*¹³ dahil edilmektedir (Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy, 1969). Kök biçimlerinin değişmesi (değişmelik) ile ilgili bir örnek Rusçadaki “*сидеть*” (fiziksel bir eylem olarak “oturmak”) ve “*садить*” (“*усадить*”, “*посадить*”, “*рассадить*” (*детей по местам*) biçiminde ön ekli türevler de mevcut) (fiziksel bir eylem olarak “oturtmak”, örneğin “çocukları yerlerine oturtmak”) fiil biçimleridir. Birleşmelikler örneği çağdaş İngiliz dilinden verilebilir: “die” (ölmek) → “kill” (öldürmek). Ters ettirgenlik örneği Rusçadaki “*ломать*” → “*ломаться*” ve bu birimlerin Türkçe karşılığı “bozmak”→ “bozulmak” biçimleridir. Bu örnekte görüldüğü gibi ettirgenlik “bozmak” ya da “ломать” fiilinin semantiği ile ilişkilendirilmekte olup biçimbirimsel boyutta kendisini göstermemektedir. Bunun yerine ettirgenlik durumunun “sonucu” dilsel boyutta yapılandırılmaktadır (“bozulmak”, “ломаться”). Analitik ettirgenlik türü genelde yardımcı olarak düşünülebilen fiil biçimleri ile yapılandırılan ettirgenlik türüdür. Yukarıda verilen örnekte “*Твой поступок заставил его уйти*” (Senin yaptıkların/davranışın gitmesine neden oldu/sebepten oldu/yol açtı) durumundaki ettirgenlik Rusçada “уйти (gitmek) → заставить уйти” (sözcüğü sözcüğüne:

⁹ Çalışmada farklı dil ailelerine mensup dillerden örnekler verilmektedir. Bu çalışmanın kapsamından dolayı örnekler Rus dilinden alınmıştır.

¹⁰ Çalışmanın başka bir bölümünde Rus dilindeki morfolojik ettirgenlik sorunu ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Burada morfolojik ettirgenliğin ‘sorunsuz’ bir örnek tercih edilmiştir.

¹¹ Bu terim С. Керимоğlu’nun çalışmasında kullanılmıştır (Kerimoğlu, 2009).

¹² Rusça karşılığı: “супплетивные формы, супплетивизм”. “Супплетивизм” (Latince: suppleo: “eklemek”, “tamamlamak”) farklı kök aracılığıyla oluşan sözcük biçimlerinin, dilin tarihsel gelişim sürecinde tek bir sözcük oluşturmaları ve bu sözcüğün gerek yapısal gerekse anlamsal paradigmasında etkileşimi olarak nitelenebilir (Reformatskiy, 2004). Bu bağlamda “değişmelikler” örneğine göre türetilmiştir.

¹³ Rusçası: анти-каузатив. В. Comrie’nin kitabındaki “anticausative” terimi Türkçeye “anti-ettirgen” biçiminde çevrilmiştir (Comrie, Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi, 2005). Bu kavram ettirgenliğin anlamsal ve biçimsel yönünün örtüşmediği durumlar için kullanılmaktadır (Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy, 1969). Terimin tanımından yola çıkarak kavramın Türkçeleştirilmesi açısından “ters ettirgenlik” ya da “karşit ettirgenlik” terimi önerilebilir.

zorlamak gitmeye (Ruşçada infinitif biçiminde); gitmesini sağlamak/gitmesine neden olmak) analitik yapı ile dile getirilmektedir.

2. Rus Dilinde Ettirgenlik

2.1. Temel yaklaşım ve sorunlar

Rus dilbiliminde geliştirilen işlevsel yaklaşım çerçevesinde ettirgenlik araştırmalarının dilbilimsel tipoloji çerçevesinde yapılan çalışmalara yön vermesine rağmen bu anlamsal kategorinin Rus dilindeki yapılandırmalarını betimleyen ve çözümleyen çalışmaların bulunmadığını söylemek gerekir. Bazı araştırmacılar tarafından bu durum, Rus dilindeki ettirgenliğin “biçimsel belirtiler”inin olmadığı için ettirgenliği aktaran fiil biçimlerinin araştırılmasının zor olması ile ilişkilendirilmektedir (Nikonova, 2009), (Daduyeva, 2011). Bu noktada Rus dilindeki ettirgenlik sınıflandırması ile ilgili bir sorunun ortaya çıktığı söylenebilir. Rus dilindeki ettirgenlik ile ilgili mevcut olan araştırmalarda leksikal ya da analitik ettirgenlik türünden söz edilip morfolojik türünün olmadığı ileri sürülmektedir (Baklagova, 2008). Bazı araştırmalarda morfolojik ettirgenliğin Rus dilinde sadece nitelik aktaran birimlerden (sıfat kategorisi) türetilmiş fiil biçimleri ile yapılandırıldığı dile getirilmektedir (örneğin, “расширять (genişletmek) ← широкий (geniş)”, “(но)белить (beyazlatmak, beyaza boyamak) ← белый (beyaz)”¹⁴ (Plungyan, 2003). Kimi araştırmalarda morfolojik ile leksikal ettirgenlik türleri arasında net bir sınırın olmadığı vurgulanmaktadır (Melçuk, 1998). Bazı araştırmalarda ise verilen örneğin belli bir ettirgenlik türü ile ilişkilendirilmesinin neye göre yapıldığı anlaşılmamaktadır

Rus dilindeki ettirgenlik ile ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkması, ettirgenlik kategorisinin farklı bakış açısı ile ele alınması ile açıklanabilir. Başka bir deyişle, bazı çalışmalarda ettirgenliğin *biçimsel belirtileri* (biçimbirimler), diğer çalışmalarda ise ettirgenliğin anlamsal bileşenleri kriter olarak alındığı için ettirgenlik türünün belirlenmesi zor görünmektedir. Bu noktada durumun karmaşıklığı ile ilgili bir örnek vermek gerekir. Nedyalkov’un ve Silnitskiy’in yaptığı

¹⁴ Bu örnekte de görüldüğü gibi Rusçadaki “geniş-genişletmek” durumunda fiil biçiminde рас- ön eki ve -я(ть) son eki ortaya çıkmış, “beyaz-beyazlatmak” durumunda ise başka bir ön ek ve son ek ortaya çıkmıştır. Bu durumda morfolojik belirtilerin belirlenmesi sorunu ile karşılaşmaktayız.

sınıflandırmada verilen ve bundan sonra B. Comrie'nin çalışmalarına geçen örneklerden biri “ölmek-öldürmek” durumunu kodlayan “умереть – убитъ” fiil biçimleridir. Araştırmacılar Rusçadaki bu fiil biçimlerini birleşmelikler türünün örneği olarak değerlendirmiş ve İngilizcedeki “die (ölmek)- kill (öldürmek)” fiil biçimlerini de aynı türe dahil etmiştir. Ancak bu noktada sınıflandırma sorunu karşımıza çıkmaktadır. İngilizcede “die” biçiminin aynı kök aracılığıyla türetilen ettirgen biçimi olmadığı¹⁵ için başka bir kökten türetilmiş sözcük (“kill”), “die” biçimi ile birlikte “birleşmelik” olarak değerlendirilebilir. Ancak çağdaş Rusçada “умереть” biçiminin türetildiği aynı kök aracılığıyla türetilen ettirgen biçimlerinin var olduğu için durum karmaşık hale gelmektedir. Hint-Avrupa dil ailesine mensup birçok dilde günümüzde kaybolmuş ancak bazı Slav dillerinde, özellikle Rus dilinde hâlâ kendini gösteren *kök değişmeliklerini* dikkate almak zorundayız (Meillet, Obşçeslavyanskiy Yazık, 2001), (Stepanov, 2004). Ayrıca “умереть” biçimi için bu durum şu şekilde gösterilebilir:

Умереть-умирать ↔ уморить (ölmek → öldürmek)

Умереть-умирать ↔ умертвить-умертвлять (ölmek → öldürmek)

Умереть-умирать ↔ умерщвлять (ölmek → öldürmek)

Çağdaş Rusçadaki bu birimler arasındaki gerek yapısal gerekse anlamsal ilişkileri anlamak için art zamanlı bir değerlendirmeye başvurmamız gerekir. Araştırmacılar Rusçadaki fiil biçimlerinin oluşmasında proto-Hint-Avrupa dilinden ayrılan eski Slavcada görülen ve düzenli olarak türetilen kök değişiminin bulunduğunu dile getirmektedir (Meillet, Obşçeslavyanskiy Yazık, 2001), (Stepanov, 2004). Dilsel boyutta kök değişmelikleri olarak değerlendirilebilen bu olgunun temelinde, gerçeklikteki eylemci-eylem-nesne arasındaki ilişkilerin dil dizgesinde biçimlendirilmesi (kodlanması) bulunmaktadır. Ayrıca gerçeklikteki eylemin dilsel adlandırılmasında; eylemcinin aktif olarak eyleme katılması (aktif eylemci, kılıcı), eylemcinin pasif bir şekilde bir durumu yaşaması (fiziksel özellik ya da doğal güç etkisi ile) ve eylemcinin başka bir eylemcinin aktif olarak bulunduğu

¹⁵ Konu ile ilgili etimoloji sözlüklerine başvurduğumuzda çağdaş İngilizcedeki “die” biçiminin proto Hint-Avrupa dilindeki “ölmek” anlamındaki “dheu-” kökü aracılığıyla türetildiği görülebilir. Ancak İngiliz dilinin farklı gelişim aşamalarında aynı kökten “öldürmek” anlamındaki ettirgen biçiminin olduğuna dair bilgi verilmemektedir

eylemin sonucunda başka bir nitelik kazanması biçiminde “üç boyutlu” şema tespit edilebilir (Stepanov, 2004). Bu şemadaki her boyut dil dizgesindeki fiil biçimlerinin köklerinde görülebilir. Bizim örneğimize dönersek şu şekilde “bilgi kodlama” şemasını oluşturabiliriz:

Aktif olmayan eylemcinin bir süreç/durum/eylem içinde bulunması (“doğal” bir durum) → *умирать*¹⁶

Aktif eylemcinin başka bir eylemciye yönelik bir eylemde bulunması (ettirgen) → *уморить*

Bir eylemcinin başka bir eylemcinin yaptığı eylemin sonucunda farklı nitelik kazanması → *умереть*¹⁷.

Bu biçimler kökteki ses nöbetleşmesi¹⁸ ile oluştuğu için birincil adlandırmalar olarak değerlendirilebilir. Böylelikle morfolojik ettirgen türü olarak değerlendirebildiğimiz “*умереть* → *уморить*” (ölmek- öldürmek) biçimi söz konusudur. Anlamsal açıdan “*умирать*” biçimi “kendiliğinden” gerçekleşen eylemi kodladığı için ettirgen yapının unsuru niteliği taşımamaktadır.

Bu noktada “*умереть-умирать-уморить*” fiil biçimlerinin ön ekli türevlerinin olduğunu da vurgulamak gerekir. Başka bir deyişle gerçeklikteki “canlı → cansız” durumunu kodlayan kök *-*mrt*- biçimindeydi (Vasmer, Etimolojiçeskiy Slovar Russkogo Yazıka. Tom 2, 1986). Eski Slavcadaki “*мръти*” biçiminden “*оумьръти*” → “*умереть/умирать*” türevleri söz konusudur. Ön ekli biçimlerin gelişmesi ile birlikte bu kök aracılığıyla “*вымереть-вымирать*” (ölmek (çağdaş Rusçada “soyu tükenmek” anlamında)) biçimlerinin ortaya çıkması mümkün olmuştur. Biçimsel olarak “*вымереть/вымирать* ↔ *уморить*” (ölmek-öldürmek) biçimleri morfolojik ettirgen olarak görünse de anlamsal boyutta çağdaş Rusçada eylemci-eylem-nesne etkileşiminin farklı bir boyutunu öngörmektedir.

¹⁶ Kökteki ünlü değişimi çağdaş Rusçadaki harflerle gösterilmiştir. Eski Rusçada ses-harf kodlaması farklıydı (kısa-uzun vs.).

¹⁷ Birinci ve üçüncü boyut çağdaş Rusçada “несовершенный” (tamamlanmamış) “совершенный вид” (tamamlanmış görünüş) olarak adlandırılan kategorinin ortaya çıkmasının temelinde bulunmaktadır. Bu noktada günümüzde de kullanılan “tamamlanmış” ya da “tamamlanmamış” terimlerinin geçerliliğini sorgulamak gerekir.

¹⁸ Bunun yanı sıra eylemi kodlayan fiil biçimlerindeki son ekler de farklılık göstermektedir.

Yukarıda gösterilen örnekte Rusçada ettirgen durumu kodlayan iki biçimin daha bulunduğu görülebilir (*умертвить*¹⁹ - *умерщвятъ*). Bu iki birim de aktif eylemcinin eylemde bulunmasını kodlamaktadır, başka bir deyişle ettirgen fiil durumundadır. Ancak yapısına baktığımızda bunların ikincil biçimler olduğunu söyleyebiliriz. “*Умертвить*” fiili Eski Slavcada “*оумрътвити*” biçiminde olup “cansız durumda olan” anlamındaki “*мъртъв*” sıfat biçiminden türetilmiştir (Vasmer, Etimologičeskiy Slovar Russkogo Yazıka. Tom 2, 1986). “*Умерщвятъ*” biçimindeki fiil ise Güney Slav dillerinden ödünçleme yoluyla gelen ve anlamsal olarak “*умертвить*” fiilinin “ayna”sı durumundadır²⁰. Eski Rusçada Güney Slav lehçelerinden gelen sözcükler “yüksek üslup” aktaran birimler durumundayken (Kozan, 2020) çağdaş Rusçada bu fark çoğu zaman silinmiş durumdadır. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak “*умереть*” (ölmek) biçimi için ettirgen biçimleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Умереть: уморить (ölmek: öldürmek)

Умереть: умертвить – умерщвятъ (ölmek: öldürmek).

Bu noktada Rusçanın tarihsel gelişim sürecinde ettirgen durumu aktaran birkaç fiil biçiminin ortaya çıktığını görebiliriz. Dil dizgesinde bu biçimler arasında anlamsal alanları “paylaştırma” süreci gerçekleştirmiştir. Çağdaş Rusçada bu biçimlerden “*уморить*” biçiminin kapladığı anlamsal alan daralmış, ayrıca “*уморить голодом*” (aç bırakarak öldürmek) biçiminde kullanılmaya başlanmıştır. Rus Dili Ulusal Derlemi’nde “*уморить голодом*” (aç bırakarak öldürmek) biçiminin kullanım sıklığı daha yüksek olmakla birlikte hâlâ düz anlamda kullanımların da olduğu görülebilir (“*уморить жителей/уморить собаку*” (sakinleri öldürmek/köpeği öldürmek)²¹. Bunun yanı sıra “*уморить*” biçiminin

¹⁹ “Умертвить” ile “умертвятъ” birimleri arasındaki anlamsal dağılım Rus dilindeki görüşün kategorisinin şekillenmesi ile ilgilidir. Gerçeklik-dil ilişkileri açısından biçimin ikisi aktif eylemcinin eylemde bulunmasını kodlamaktadır (“öldürmek”).

²⁰ Rus dili araştırmalarında Güney Slav lehçelerinden gelen biçimlerin, Rus dilinin mensup olduğu Doğu Slav dillerinde oluşan biçimlerle birlikte kullanılması “diglossia” olarak tanımlanır (Kozan, 2020). Düzenli ses değişiminin izlenebildiği bu biçimlerin çağdaş Rus dilinde kendilerini koruması ve aralarındaki anlamsal değişim ayrı bir şekilde ele alınması gereken bir konudur.

²¹ Rus Dili Ulusal Derlemi tarama sonuçlarına göre (Rus Dili Ulusal Derlemi, 2020).

metaforik boyut kazandığını da söylemek gerekir. Ayrıca “уморить смехом”²² biçimi söz konusudur. “Умертвить – умерщвлять” biçimleri ise düz anlamda kullanılmaktadır²³: “умертвить человека/собаку” (insanı/köpeği öldürmek), “умерщвлять людей/птиц” (insanları/kuşları öldürmek).

Bu durumda yukarıda adı geçen araştırmalarda verilen örneğe dönüp “умереть – убить” (ölmek-öldürmek) çiftindeki ettirgen biçim olarak verilen “убить” (öldürmek) fiilini değerlendirmemiz gerekir. Bu fiil “ani bir güç uygulamak, vurmak, dövmek” anlamındaki “бить (биту)” fiilinden türetilmiş ön ekli biçimdir (Vasmer, Etimologičeskiy Slovar Russkogo Yazıka. Tom 1, 1986). “Бить→ убить” (vurmak → öldürmek) çiftinde ön ekli türevinin anlam genişlemesi sürecine girip sözlükselleştiğini görebiliriz²⁴. Rus dilinin gelişim sürecinde bu biçimin, aynı anlamsal alanı kapsayan “уморить/умертвить/умерщвлять” biçimleriyle etkileşim içine girdiği ve belki içindeki “nötr” imge dolayısıyla öne çıktığı düşünülebilir. Başka bir deyişle “убить” biçimi “уморить/умертвить/умерщвлять” biçimlerinin yanında örtmece olarak değerlendirildiği için özellikle “insanı/canlıyı öldürmek” anlamında daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu biçimin dil dizgesinde daha aktif hale gelmesine rağmen daha eski morfolojik ettirgen biçimlerinin kendilerini koruduğunu da söylemek gerekir. Bu noktada yukarıdaki örneğe dönecek olursak ettirgenlik durumunun çağdaş Rusçadaki biçimlendirilmesinin çözümlenmesi sürecinde “умереть - убить” biçimlerinin yanı sıra “уморить/умертвить/умерщвлять” biçimindeki ettirgen fiillerinin de dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle dil dizgesindeki birimlere yönelik art zamanlı çözümlemenin ettirgenlik durumunun araştırılmasına dahil edilmesi, daha kapsamlı bir bakış açısı sağlayabilir.

²² Türkçe işlevsel karşılığı “güle güle ölmek”, “gülmekten ölmek” olarak verilebilir. Bu bağlamda Türkçede etken yapının tercih edildiği görülebilir.

²³ Örnekler Rus Dilinin Ulusal Derlemi’nden alınmıştır (Rus Dili Ulusal Derlemi , 2020). “Умертвить” ile “умерщвлять” birimlerinin arasında kullanım sıklığı farklılık göstermektedir. Güney Slav lehçelerinden gelen “умерщвлять” biriminin daha az kullanıldığı ve metaforik kullanıma yönelik eğilim gösterdiği tespit edilmiştir.

²⁴ Sözlükselleşme, dil dizgesindeki bir birimin (biçimbirim, kök biçimi, sözcük vs.) adlandırma işlevi olan sözcüğe dönüşmesi olarak nitelenebilir. Sözlükselleşme kavramı için bk. (Akalin, 2014).

Yukarıda da söylendiği gibi günümüzde ettirgenlik kategorisinin Rus dilinde yapılandırılmasını betimleyen ve çözümleyen kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Rus dilinin tarihsel gelişim sürecinde şekillenen, eylemci-eylem-nesne arasındaki etkileşimi kodlayan dil dizgesindeki modellerin çeşitliliğini dikkate alırsak bu tür araştırmaların yapılması son derece önemlidir.

Aşağıda ettirgenliğin çağdaş Rus dil dizgesinde oluşturabildiği yapıların sınıflandırılması öne sürülmüştür. Bu sınıflandırma konu ile ilgili mevcut çalışmalardaki örneklerin çözümlenmesinin sonuçlarına dayanmakta olup çözümlene sonucunda belirlenen her ettirgen yapı türünün ayrı bir şekilde ele alınmasını ve araştırılmasını gerektirmektedir.

2.2. Morfoleksikal yapı

Ettirgenliğin çağdaş Rus dilinde fiil köklerindeki ünlü/ünsüz nöbetleşmesi ve son eklerin değişmesi ile yapılandırılabilir. Bu yapılandırma, Rus dilinin proto-Slavcadan aldığı eylem adlandırma modellerine dayanmaktadır. Slav lehçelerinin en kapsamlı araştırmalarından biri 1924 yılında yayımlanan A. Meillet'in "*Le Slave Commun*" (Ortak Slav Dili) çalışmasıdır (Meillet, Obşçeslavyanskiy Yazık, 2001). Bu çalışmada betimlenen eylem adlandırma modellerinin incelenmesi, çağdaş Rus dilindeki ettirgenliğin morfolojik yapılarının tespit edilmesi ve ettirgenlik modellerinin belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Rus dilindeki eylem adlandırma modellerine göre aktif eylemcinin ve onun gerçekleştirdiği eylemin sonucunda etkilenen eylemcinin yaşadığı durumun fiil kökünde "işaretlenmesi" öngörülmüştür. Bu durumda her ettirgen fiil biçiminin Rusçada aynı kök aracılığıyla türetilmiş durumsal fiilin olması beklenmektedir²⁵. Çağdaş Rus dilinde bu şekilde oluşmuş bazı biçimler kendini korurken, bazı "çiftler"deki eşlerden birinin dil dizgesinden kaybolması ya da sözlükselleşmesi sonucunda birleşmeliklerin ortaya çıktığı gözlemlenebilir. Bu noktada ettirgenlik türlerinin Rus dilinde katmanlaşmasından söz edilebilir: kendisini morfolojik bir süreç olarak başlatan ettirgenlik leksikal türüne dönüşebilmektedir. Bu durum farklı bir şekilde de değerlendirilebilir. Ayrıca çağdaş Rus dilinde geleneksel olarak "leksikal" tür biçiminde nitelenen ettirgenliğin morfolojik katmanının araştırılması

²⁵ Türkiye Türkçesindeki "yakmak-yanmak" çiftinin oluşturduğu ettirgenlik türü gibi.

söz konusudur. Böylelikle çağdaş Rus dilinde morfolojik ya da leksikal yapılandırmalardan daha çok morfoleksikal ettirgen yapı türünden söz etmek daha doğru olacaktır.

Ettirgenliğin Rus dilindeki morfolojik yapılandırmalarının hangi anlamsal alanları kaplayan eylemlerde düzenli olarak yer aldığı da ele alınması gereken konulardan biridir. Aşağıda verilen örneklerde morfolojik yapılandırmaların farklı anlamsal alanları kapsadığı görülebilir. Bunun yanı sıra farklı yapılandırma modelleri de söz konusudur. Bazı ettirgen biçimlerin oluşturulmasında kökteki ünsüz ve son ek, bazılarında ünlü ve son ek, diğerlerinde sadece son ek ya da ön ek etkin olabilmektedir.

Ettirgenliğin çağdaş Rus dilinde morfolojik yapılandırma örnekleri:

*Стоять – ставить*²⁶ (sabit bir durumda bulunmak (dikey boyut), durmak - sabit bir hale getirmek (dikey boyut)), koymak)

Висеть – вешать (asılı durumda olmak – asılı duruma getirmek, asmak)

Сидеть – садить (oturuyor olmak, oturmak – oturtmak)

Сохнуть – сушить (kurumak – kurutmak)

Слепнуть – слепить (kör duruma gelmek – kör duruma getirmek)

Гаснуть – гасить (sönmek – söndürmek)

Тухнуть – тушить (sönmek – söndürmek)

Зеленеть- озеленить (yeşil duruma gelmek, yeşermek – yeşillendirmek, yeşil hale getirmek)

*Чернеть – очернить*²⁷ (kararmak – karartmak)

Мрачнеть – омрачить (kararmak (metaforik) – karartmak (metaforik))

Соленеть – солить (tuzlu hale gelmek – tuzlu hale getirmek, tuzlamak)

²⁶ Bu ön eksiz fiil biçimlerinin eyleme dair farklı bakış açılarını kodlayan ve ettirgenliğini koruyan ön ekli biçimleri de mevcuttur. Örneğin, “ставить- поставить- выставить- заставить- наставить” (ve diğer türevler) “dikey boyuta getirmek, koymak” anlamındadır.

²⁷ Rusçadaki ettirgen biçimlerin metaforik anlamları bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir.

Пить – поить (içmek –içirmek)

Morfoleksikal ettirgen yapı içinde Rus diline özgü yukarıda adı geçen “ters ettirgen” yapıların ayrı bir şekilde ele alınması gerekir. Ters ettirgen durumunda “işaretlenen” biçim ettirgen biçim değil, ettirgen durumdan etkilenen biçimdir. Türkiye Türkçesinde “bozmak ← bozulmak”, “kırmak ← kırılmak” biçimleri ters ettirgenlik örneği olabilir. Rus dilinde ters ettirgenlik belirtisi, edilgen çatının da belirtisi olan çok işlevli *-ся* son ekidir. Ters ettirgenliğin ortaya çıkması, yukarıda açıklanan gerçeklikteki eylem ile ilgili adlandırmaların birinin dil dizgesinden silinmesi ve pasif durumu aktaran fiil biçiminin hem edilgen hem ettirgen durumun sonucu olarak kullanılmaya başlanması ile ilişkilendirilebilir. Rus dilindeki ters ettirgenliğin örnekleri:

Разбить → *разбиться* (kırmak → kırılmak)

Рвать → *рваться* (yırtmak → yırtılmak)

Вертеть → *вертеться* (döndürmek, çevirmek → dönmek, çevrilmek)

Трясти → *трястись* (sarsmak, titretmek – sarsılmak, titremek)

Греть → *греться* (ısıtmak → ısınmak)

Охладить → *охладиться* (soğutmak → soğumak)

Morfolojik ettirgen yapılandırmanın leksikal yapı türüne dönüşmesi farklı modellere göre gerçekleşebilmektedir. Çoğu zaman bu dönüşümü tetikleyen olgu, ters ettirgenlik durumunda olduğu gibi eylemci-eylem-nesne ile ilgili ilişki türlerini kodlayan biçimlerden birinin dil dizgesinden silinmesidir. Örnek olarak çağdaş Rus dilindeki birleşmelik türüne ait olan “*будить – проснуться*” (uyandırmak – uyanmak) çifti gösterilebilir. Eski Rusçada “uyanık durumda olmak, uyku halinde olmamak” anlamındaki (ortak Slavca) *-bd-* kökünün²⁸ aracılığıyla “*бъдети*” (uyanık halde olmak) – “*бънети*” (uyanmak) – “*боудити*” (uyandırmak) biçimler oluşmuştur (Meillet, Obşçeslavjanskiy Yazık, 2001). Ancak bu biçimlerden “*будить*” (uyandırmak) biçimi dil dizgesinde aktif kalabilmiştir. Diğer taraftan

²⁸ Aynı kök aracılığıyla ünsüz/ünlü değişimi ile “*бодрствовать*” (uyanık olmak), “*блюсти*” (gözlemlemek) biçimleri de türetilmiştir (Vasmer, Etimologičeskiy Slovar Russkogo Yazıka. Tom 1, 1986).

“проснуться” (uyanmak) biçimi “сънати” (uyumak, uyku halinde olmak) biçiminin aracılığıyla türetilmiştir. Сънати (uyumak) - съ(н)нь (uyku) – уснути (uyuku durumuna geçmek, uyumak)– заснути (uyuku durumuna geçmek, uyumak)– уснути (uyutmak) ve diğer türevler de ortaya çıkmıştır (Vasmer, Etimologičeskiy Slovar Russkogo Yazıka. Tom 2, 1986). Ancak bu paradigmada “uyandırmak” anlamındaki biçim tespit edilmemiştir. Böylelikle farklı kök aracılığıyla oluşmuş ve birleşmelik olarak nitelenebilen “будить – проснуться” (uyandırmak – uyanmak) biçimindeki ettirgen yapı şekillenmiştir²⁹.

2.3. Analitik yapı

Rus dili araştırmalarında en çok araştırılan ettirgen yapı türüdür (Apresyan, 1995), (Daduyeva, 2011). Geleneksel olarak Rus dilindeki ettirgen yapıların analitik yapılar türüne ait olması ile ilgili genelleme yapılmaktadır. Çağdaş Rus dilinde başta “дать” (vermek (sağlamak)), “заставить” (zorlamak), “принудить” (zorlamak) olmak üzere “yardımcı” fiil biçimleri ile yapılandırılan ettirgen yapı türüdür. Yukarıda verilen “Твой поступок заставил его уйти” (Yaptıkların onun gitmesine sebep oldu) örneğinde analitik ettirgen yapıdan söz edilebilir.

Sonuç

Ettirgenlik kavramı araştırmalarının son yıllarda dilbilim tipolojisi çerçevesinde ivme kazandığı görülebilir. Ettirgenlik araştırmalarının temelinde 1960’lı yıllarda Sovyet dilbilimcilerin geliştirdikleri yaklaşımın uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım B. Comrie tarafından özetlenmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Anlamsal bir kategori olan ettirgenlik araştırmalarının dilbilim çerçevesinde yapılırken ettirgenliğin Rus dilinde yapılandırmaları ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan mevcut olan çalışmalarda Rus dilindeki ettirgen yapıların sınıflandırılmasının farklı kriterlere göre yapıldığı için bu dil dizgesindeki ettirgen yapıların türleri ve modelleri ile ilgili bir görüşe varmanın zor olduğu dile getirilmiştir. Çağdaş Rus dilindeki ettirgen yapıların sınıflandırılması ve çözümlenmesi için eş zamanlı betimlemenin yanı sıra art zamanlı bir yaklaşımın uygulanması gerektiği öne sürülmüştür. Çağdaş Rus diline

²⁹ Türkiye Türkçesinde “uyumak-uyutmak- uyanmak-uyandırmak” türevlerinin morfoloksikal ettirgen türü olarak ele alınması farklı bir bakış açısı sağlayabilir.

özgü morfoleksikal ettirgen yapılar kavramı ileri sürülmüştür. Ettirgenlik araştırmaları farklı dillerde gerçeklikle ilgili bilgilerin dil dizgesinde kodlama modellerinin incelenmesi açısından önemlidir. Karşıtsal dilbilim çerçevesinde yapılabilen ettirgenliğin Rus ve Türk dillerindeki yapılandırmalarının araştırılması, gerçeklikteki eylemci-eylem-nesne etkileşimi ile bilgilerin bu iki dilde kodlanma modellerine yönelik farklı bir bakış açısı sunabilir.

Kaynaklar

- Ahmanova, O. (1966). *Slovar Lıngvistiçeskih Terminov*. Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Akalın, Ş. H. (2014). Türkçede Söz Yapımı Yolları ve Sözlükselleşme. *XI. Milli Türkoloji Kongresi* (s. 831-841). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Apresyan, Y. (1995). *İzbranniye Trudi. Tom 1. Leksiçeskaya Semantika*. Moskova: Yazıki Russkoy Kültürü.
- Baklagova, Y. (2008). Kauzatif: Sredstva Virajeniya v Russkom i Nemetskom Yazıke. *Kulturnaya Jızn Yuga Rossii*, 114-116.
- Comrie, B. (1989). *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago: The University of Chicago.
- Comrie, B. (2005). *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipoloji*. Ankara: Hece Yayınları.
- Daduyeva, Y. (2011). Obşçaya Harakteristika Kauzativnih Glagolov. *Vestnik SibGUTİ*, 76-81.
- Dursun, S. (2018). Türkçede Ettirgen Yapı İncelemelerinde Çözümleme Sorunları. *Turkic Linguistics and Philology*, 35-42.
- Emre, A. C. (1931). *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Erdem, Mevlüt; Cosun, Gökhan. (2013). Divânü Lügâti't-Türk'te Ettirgen Yapılar. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 49-58.
- Holodoviç. (tarih yok).

- Holodoviç, A. (1969). *Tipologiya Kauzativnih Konstruktsiy. Morfologičeskiy Kauzativ*. Leningrad: Nauka.
- Kerimoğlu, C. (2009). Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik. *Turkish Studies*, 1734-1745.
- Kozan, O. (2020). *Dilbilimsel Çeviri Kuramı. Rusça-Türkçe Çeviri Sorunları ve Stratejileri*. Ankara : Gece Kitaplığı.
- Meillet, A. (1938). *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*. Moskova-Leningrad: Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomičeskoye İzdatelstvo.
- Meillet, A. (2001). *Obşçeslavyanskiy Yazık*. Moskova: Progress.
- Melçuk, İ. (1998). *Kurs Obşçey Morfologii. Tom II*. Moskova-Vienne: Yazıkı Russkoy Kulturu.
- Nedyalkov, Vladimir; Silnitskiy, Georgiy. (1969). Tipologiya Morfologičeskogo i Leksiçeskogo Kauzativov. A. Holodoviç içinde, *Tipologiya Kauzativnih Konstruktsiy. Morfologičeskiy Kauzativ*. (s. 20-50). Leningrad: Nauka.
- Nikonova, O. (2009). Transformatsiya Kauzativnih Konstruktsiy v Russkom Yazıke. *Vestnik TSMO MGU*, 7-12.
- Paduçeva, Y. (2001). Kauzativnyy Glagol i Dekauzativ v Russkom Yazıke. *Russkiy Yazık v Nauçnom Osveşçenii*, 52-79.
- Plungyan, V. (2003). *Obşçaya Morfologiya. Vvedeniye v Problematiku*. Moskova: USSR Editorial.
- Reformatskiy, A. (2004). *Vvedeniye v Yazıkovedeniye*. Moskova: Aspekt-Press.
- Rus Dili Ulusal Derlemi* . (2020). Mayıs 17, 2020 tarihinde http://processing.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&dpp=&spp=&spd=&mydocsize=&mode=main&sort=i_grtagging&lang=ru&nodia=1&text=lexform&req=%D1%83%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%82%D1%8C adresinden alındı

Rus Dili Ulusal Derlemi. (2020). Mayıs 15, 2020 tarihinde http://processing.ruscorpora.ru/search.xml?sort=i_grtagging&lang=ru&startyear=1982&text=lexform&req=%D0%A3%D0%9C%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%AC&endyear=2002&mode=main&env=alpha&nodia=1&p=3 adresinden alındı

Shibatani, M. (1976). *Syntax and Semantics. The Grammar of Causative Constructions.* New-York: Academic Press.

Stepanov, Y. (2004). *Konstantı: Slovar Russkoy Kulturu.* Moskova: Akademiçeskiy Proekt.

Şvedova, N. (1980). *Russkaya Grammatika. Tom II. Sintaksis.* Moskova: Nauka.

Talmy, L. (1976). Semantic Causative Types. M. Shibatani içinde, *Syntax and Semantics. The Grammar of Causative Constructions* (s. 43-116). New-York: Academic Press.

Uşaklıgil, H. Z. (1999). *Kavâid-i Lisân-ı Türk-î.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Multilingual.

Vasmer, M. (1986). *Etimologiçeskiy Slovar Russkogo Yazıka. Tom 1.* Moskova: Progress.

Vasmer, M. (1986). *Etimologiçeskiy Slovar Russkogo Yazıka. Tom 2.* Moskova: Progress.